

SLOBODNI GRAĐANI, DEMOKRATIJA – PRETPOSTAVKE PRIMENE RIMSKOG PRAVA**

Sažetak: *Danas se u većini društava smatra da se sloboda čuva širenjem demokratije a ne ograničenjem državne vlasti. Ovo shvatanje suprotno je antičkom viđenju slobode kao suštine čovekovog bića i njegove najveće vrednosti. Antičke definicije slobode upućuju na zahtev za razvoj naših najviših sposobnosti. Tako se sprečavaju negativne tendencije u društvu kao što je demokratski despotizam (veličanje vlasti i autoriteta i koncentracija moći u rukama vođe), i urušavanje najviših vrednosti u globalnom društvu. U antičkom polisu se ius civile primenjivao samo na slobodne građane, što nije bio slučaj sa strancima, koji su smatrani robovima. Oni kao robovi nisu uživali nikakva prava i bili su pribavljani od strane rimskih građana kao bilo koja druga imovina. Ropstvo se u Rimskoj imperiji shvatalo kao normalno stanje a objašnjavalo se sociološkim i biološkim razlozima. Ius gentium je, međutim, sa širenjem Imperije na nove provincije, obezbedio primenu i na građane i na strance. Antički polis je, takođe, iznedrio neposrednu demokratiju kao vladavinu naroda, koja je bila dužnost i privilegija slobodnih građana, dakle primat su imale javne obaveze. Danas se demokratija shvata individualno, kao zaštita pojedinca, njegove imovine i privatnog života.*

Ključne reči: *sloboda, rimski građani, demokratski despotizam, ropstvo, savremena demokratija.*

* Pravni fakultet, Megatrend univerzitet, Beograd; snezana.ra26@gmail.com

** Ovaj rad je napisan u okviru trogodišnjeg Projekta Pravnog fakulteta Megatrend Univerziteta, Beograd, broj: 2044/20 od 01.10.2020. pod nazivom „Bezbednosni izazovi savremenog društva“ (FPBISD).

1. Uvod

Antičke misli o slobodi danas su aktuelne više nego ikada, a razlog je što je došlo do urušavanja najviših vrednosti u globalnom svetu. Status slobodnog građanina u antičkom polisu nas podseća na potrebu jačanja svesti o javnom aspektu i posledicama učešća građana u odlučivanju, bilo neposredno ili preko izabраниh predstavnika. To, međutim nije slučaj sa savremenim demokratijama, koje su u krizi i svakodnevno se urešavaju jačanjem moći i autoriteta u funkciji finansijalizovanog kapitalizma, umesto jačanjem svesti i brige o javnom interesu. Zato je potrebno stalno se vraćati izvornim idejama i antičkoj misli i njenom proučavanju u svetlu svakodnevnih globalnih promena.

2. Slobodni građani

2.1. Sloboda

„Sloboda se kao univerzalna vrednost još u antičko doba vezivala za čovekovu prirodnu sudbinu koja je imanentna hijerarhijskom ustrojstvu njegovog života u kome bolji deo vlada nad gorim i tako dolazi do punog razvoja njegovih najviših sposobnosti”. Iz ove definicije vidljiva je i moralna komponenta slobode, a radi se o ostvarenju „najviših mogućnosti čoveka”, pri čemu se sloboda vezuje za samu čovekovu suštinu (...) „kao osnovnog atributa ljudske ličnosti, njegove najveće vrednosti.” Ropstvo je, međutim (...) „suprotno suštini i ličnosti čoveka, ili osnovnim uslovima slobode i civilizacije.”¹

Sloboda je i kriterijum za određivanje stepena demokratije u jednom društvu. „Da bi neki režim smatrali demokratskim... mora biti garantovana sloboda njegovih građana”²

Sa stanovišta građana, prava sloboda nije u kontroli vlasti već „se sastoji iz privatnog uživanja svog života i imovine.” Ali, ipak, prava sloboda u društvu ima veze sa vlašću, jer prava sloboda shvaćena kao jedno od „zarađenih” prava (well – earned rights) (...) „može biti postignuta ograničenjem državne vlasti.” Ali, često se ljudska sloboda meša “sa principom narodne suverenosti”. Međutim, (...) „ovo mešanje može voditi demokratskom despotizmu”. Demokratski despotizam je veličanje vlasti i moći, autoriteta.³

¹ Snežana Radovanović, (2009), *Sloboda stvaranja*, master rad, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 11.

² [www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic, %20 Demokratija%20...](http://www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic,%20Demokratija%20...) PDF 21.10.2020. Nataša Krivokapić (2016), *Demokratija – definisanje i karakteristike*, 30-35.

³ <https://time.com/5882978/freedom-definition-history> 21.10.2020. Annelien de Dijn, August 25,2020.

„Autoritet pretežno izražava svojstvo ili vlast nekog da se njegove odluke (misli, shvatanja i sl.) poštuju, prihvate i to po pravilu bez spoljne ili normativne pretnje.” Ova mogućnost se naročito vezuje za praksu globalnog društva.⁴ Autoritet je „moralna kategorija”.⁵

Za mnoge, zato, prava sloboda se jednostavno ostvaruje kada se društvo reši kraljeva, aristokratije, duhovnih vođa, a nasuprot tome je stav da se to postiže jačanjem vlasničkih ovlašćenja (i opstrukcijom demokratije).⁶

Zato se može reći da u istoriji ljudskog društva preovlađuje ono koje počiva na dominaciji. „Težnje većine kao i mnogih filozofa i naučnika još od vremena antičke Grčke često su bile usmerene na ideju slobodnog društva, društva u kojem su svi jednaki i imaju ista prava, društva u kojem ne postoji apsolutna vlast, bilo monarha ili oligarhijske grupe...”⁷

2.2. Slobodni građanin

Istorijski posmatrano, bilo je primera, kao što je to bio slučaj sa antičkim polisom, gde su u odlučivanju učestvovali *slobodni ljudi*, međutim, u polisima su svi građani bili jednaki, ali nisu svi bili građani. Osnovna karakteristika je bila da je „Privatni život bio u potpunosti podređen javnom, a individualna sloboda bila je podređena opštoj političkoj slobodi.”⁸

Ius civile (građansko pravo) je bilo razvijano u doba republike (753 p.n.e) ali je bilo, rezervisano, dakle, primenjivano, na rimske građane. Sredinom III veka pre nove ere, međutim, bilo je u primeni drugačije pravo, ius gentium (ius gentium, nacionalno pravo) i kao takvo je primenjivano na rimske građane ali i na strance. Ono nije bilo produkt vlasti već rezultat rada sudova (magistrata) koji su bili nadležni za raspravljanje slučajeva u kojima su kao stranka u postupku učestvovali stranci. Dakle, za rimsko pravo važio je princip ličnosti, što znači da se ono primenjivalo na rimske građane lično. Stranci nisu imali prava, osim kada su bili zaštićeni ugovorom između njihove države i Rima, i mogli su biti pribavljani od strane rimskih građana kao bilo koja imovina, odnosno roba, vlasništvo. Rano ius civile je bilo praćeno formalizmom. Širenjem Rimskih provincija, razvojem trgovine i trgovinskog prava, menjao se odnos prema strancima koji su se na taj način zatekli unutar granica Rimske imperije. Ius gentium se primenjivao i na „Rimljane” koji nisu imali status građana a koji su kao stranke uče-

⁴ Jovan Đorđević, (1980), *Politički sistem*, Savremena administracija, Beograd, 111.

⁵ ibid, 111.

⁶ <https://time.com/5882978/freedom-definition-history> 21.10.2020.
Annelien de Dijn, August 25,2020.

⁷ [www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic, %20 Demokratija%20...](http://www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic,%20Demokratija%20...) PDF 21.10.2020.
Nataša Krivokapić (2016), *Demokratija – definisanje i karakteristike*, 30-35.

⁸ [www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic, %20 Demokratija%20...](http://www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic,%20Demokratija%20...) PDF 21.10.2020.
Nataša Krivokapić (2016), *Demokratija – definisanje i karakteristike*, 30-35.

stvovali u sporovima pred Rimskim sudovima. *Ius gentium* je, dakle, počivao na univerzalnosti u primeni, a ova ideja o opštoj primeni prava koju je diktirala priroda (*natura*), bila je od strane Rimljana preuzeta od grčkih filozofa.⁹

Originalno, na sva ljudska bića bilo je primenjivano pravo ličnosti (*Law of persons*), čak i kada su, kao u slučaju robova, individue smatrane više kao stvar. Pravo ličnosti bilo je u primeni i na organizacijama pod pretpostavkom da i one imaju svoju volju, koju su izražavale preko zastupnika. Kasnije je, međutim, došlo do razdvajanja pojmova ljudsko biće i puni pravni kapacitet, pa je Ulpijan tvorac izreke da robovi nemaju nikakva prava (“*Servile caput nullum ius habet*”). Da bi se, dakle, uživao pun pravni kapacitet u razvijenom rimskom pravu bilo je potrebno ispuniti dva uslova: 1) oslobođenost od ropstva (*libertas*), i 2) državljanstvo (*citizenship/civitas*). Mora se istaći da i drugi, osim robova, nisu imali pun pravni kapacitet npr. žene, maloletnici, lica pod roditeljskim staranjem ili u bračnom statusu supružnika i sl.¹⁰

Postojanje robova u antičkom društvu vezuje se za postojanje podele rada, koja je dovela do postojanja dve osnovne klase: slobodni i robovi, a praćena je pokušajem da se robovlasništvo sociološki opravda. Za Aristotela je to bilo biološki opravdano: „Aristotel smatra da su po prirodi izvesni ljudi predodređeni da budu slobodni (dakle, građani i upravljači) a drugi – da budu robovi. To se dokazivalo telesnim i duhovnim razlikama koje postoje između ove dve vrste ljudi.”¹¹

3. Demokratija

Pojam demokratije znači suverenitet odnosno vladavinu naroda. Na to upućuje i sam naziv sastavljen od grčkih reči „*demos*” (narod) i „*kratein*” (vladavina). Demokratija je izraz kojim se označava politički sistem u kojem je suverenitet baziran odnosno počiva na narodnoj volji i gde je vlast odgovorna narodu.¹²

Grčka demokratija se pojavila u petom veku pre naše ere. Pojava demokratije izazvala je „transformaciju u političkim idejama, institucijama kod starih Grka” a neki to smatraju pojavom koja se može uporediti (...) „sa pronalaskom točka” a koja je značila (...) „prekid sa autoritarnim i despotskim vladavinama” a za suvereni narod značila je „pravo da sobom vlada”. Međutim, vladavina naroda, kao osnovno značenje demokratije, je kontroverzna. Naime, ako je vlast u rukama naroda, postavlja se pitanje nad kim se onda vrši vlast. Ova kontroverza naročito važi za savremene demokratije. (...) „Savremeno društvo je masovno društvo, društvo prenaseljenih gradova tako da ... ova nova stvarnost zahteva i novo ime”. Naime, grčka demo-

⁹ <https://www.britannica.com/topic/Roman-law> 18.10.2020.

¹⁰ https://www.jstor.org/stable/3306244?seq=1#metadata_info_tab_contents 18.10.2020.

¹¹ Radomir Lukić (1963): *Uvod u pravo*, Izdanje Saveza udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, 81.

¹² Europaeischewerte.info/fileadmin/templates/Documents/ewdef-en.pdf 18.10.2020.

kratija se vezuje za grčke gradove-države (polis) sa po nekoliko desetina hiljada stanovnika, tako da je (...) „pogodovala održavanju neposredne demokratije”.¹³

Naime, „najraniji oblici neposredne demokratije pojavili su se u V i IV veku pre naše ere. Bile su to skupštine svih slobodnih građana u Atini (eklezije) na kojima su bile donošene državne odluke. Svi slobodni građana bili su, dakle, država, pa nije bilo potrebe za formiranjem posebnih državnih organa. „Zato se može reći da je neposredna demokratija (...) „sa stanovišta savremenih država domen utopije”.¹⁴

Savremena demokratija, u tom smislu, znači da „narod odnosno građani učestvuju u političkom odlučivanju i daju legitimitet vlasti koja je odgovorna pred svojim biračima. To znači da demokratija ipak nije forma vladavine u kojoj svi neposredno vladaju. To je vladavina izabrane manjine u interesu svih građana”.¹⁵

Adler je u vladavini buržoazije koja pronalazi podršku izvesne većine poštujući ustav, video „demokratsku diktaturu”. Za njega je (...) „svaka formalna demokratija u društvu u kome postoje klase, suštinski diktatura”.¹⁶

„Grčka demokratija polisa se radikalno razlikuje od docnije, naročito liberalne kapitalističke demokratije.” Prva je (...) „aktivna demokratija”, dok je druga (...) „defanzivna demokratija”. Polis je (...) „još uvek nastavak celog skupa”, a reč je o privilegiji (...) „zajedničkog učestvovanja u izgradnji države, zajedničke države u ime zajedničkih interesa; privilegija biti vitalni deo jedne celine”. Razlika je što (...) „docnije, a naročito liberalna demokratija, se zasniva na dualizmu između građanina i države. Takva demokratija prvenstveno znači zaštitu privatnog pojedinca od mešanja zajednice u njegov ekonomski i uopšte u privatni život...”¹⁷

Ipak se može reći da je demokratija „jedan od najoptimalnijih i najosmišljenijih načina organizovanja političke zajednice, bar za sada i do sada. U odnosu na populaciju građana u polis, gradu-državi, ujedinjenih zajedničkom privrženošću gradu, jeziku, mitovima, bogovima, struktura modernih država ni u pogledu veličine zemlje ni broja stanovnika ne predstavlja prepreku za njeno ostvarenje (politička reprezentacija, demokratija nacionalne države, parlamenta, izabranih predstavnika...)”.¹⁸

„Svakako, u ovako organizovanim uslovima postoji realna opasnost da država prekorači svoja ovlašćenja”.¹⁹

¹³ [www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic, %20 Demokratija%20...](http://www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic,%20Demokratija%20...) PDF 21.10.2020. Nataša Krivokapić (2016), Demokratija – definisanje i karakteristike, 30-35.

¹⁴ Ratko Marković, (2009): *Ustavno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 211.

¹⁵ [www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic, %20 Demokratija%20...](http://www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic,%20Demokratija%20...) PDF 21.10.2020. Nataša Krivokapić (2016), Demokratija – definisanje i karakteristike, 30-35.

¹⁶ Jovan Đorđević, 141.

¹⁷ Jovan Đorđević, 157.

¹⁸ <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1820-670008020470> 21.10.2020 Orlović Slaviša, Klasična i savremena shvatanja demokratije, 2008.

¹⁹ [www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic, %20 Demokratija%20...](http://www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic,%20Demokratija%20...) PDF 21.10.2020. Nataša Krivokapić (2016), Demokratija – definisanje i karakteristike, 30-35.

Na to upućuju događaji posle finansijske krize 2008. kao što je personalizacija autoritarizma (politički preduzetnik) i nastupanje krize „demokratskog kapitalizma kroz različite fenomene: *depolitizovana demokratija*, *demokratija bez demosa*, *izborna entropija* kao posledica pojave da (...) „finansijalizovani kapitalizam dospeva u perpetuiran protivrečni odnos sa demokratskim intencijama.”²⁰

Demokratiji grčkih polisa se upućuje jedna retka kritika. Naime, robovi su činili skoro polovinu Atinske populacije, a ljudi bez imovine, žene, nepismeni, pa i mnogi punoletni građani „nisu predstavljali deo demosa i bili su potpuno isključeni iz vlasti.” Upravo ta činjenica da je veliki broj ljudi bio isključen iz vlasti (...) „stvora sumnju da li se grčki polisi mogu nazvati demokratskim”. Za druge, opet, „narod ne može da upravlja državom jer nije kompetentan. Narod možda zna koji su njegovi interesi i potrebe, ali on ne zna kako da ih ostvari i šta treba da radi da bi postigao postavljene ciljeve.”

Ipak, zaključak je i da Rim (...) „nikad nije na pravi način prilagodio uvećanje stanovništva i teritorije, pa je vremenom postalo gotovo neizvodljivo da svi ljudi učestvuju u gradskoj skupštini na forumu.” Rimska demokratija se tako ugasila.²¹

Zaključak

Sloboda shvaćena u antičkom smislu kao univerzalna vrednost vezana za suštinu ljudskog bića ni danas nije prevaziđena i ona se može smatrati čovekovom prirodnom sudbinom. Prava koja je u antičkom polisu slobodan građanin uživao, u odnosu na obespravljene strance odnosno robove, bila su i privilegija ali i dužnost, dakle dužnost učešća u donošenju odluka u interesu svih, više kao javna stvar. Za mnoge, objašnjenje ove situacije je bilo sociološko.

Tek u liberalnom kapitalizmu se demokratska vladavina vidi kao individualna, u funkciji zaštite privatne ličnosti, privatnog života i privatne svojine. Po mnogima je zanemarivanje ograničenja vlasti i briga oko prostog širenja demokratije i dovela do urušavanja i sveopšte krize demokratije i njenih institucija. Zanemarivana je svest građana o javnim posledicama njihovog odlučivanja i potrebi zaštite javnih interesa. Zato se moramo, u preispitivanju prepreka za ostvarivanje i razvoj demokratije, stalno vraćati njenim originalnim idejama koje je iznedrila antička misao o demokratiji i njenom javnom aspektu.

²⁰ www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2017/01/urusavanje-ili-slom-demokratije-zbornik-fpn-korice.pdf 21.10.2020.

Alpar Lošonc, Postoji li nova (mađarska) paradigma autoritarnosti? Polit-ekonomski osvrt

²¹ www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic,%20Demokratija%20... PDF 21.10.2020.

Nataša Krivokapić (2016), Demokratija – definisanje i karakteristike, 30-35.

Literatura:

- Alpar Lošonc, Postoji li nova (mađarska) paradigma autoritarnosti? Polit-ekonomski osvrt www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2017/01/urusavanje-ili-slom-demokratije-zbornik-fpn-korice.pdf 21.10.2020.
- Annelien de Dijn, August 25, 2020. <https://time.com/5882978/freedom-definition-history> 21.10.2020.
- Đorđević, Jovan (1980), *Politički sistem*, Savremena administracija, Beograd.
- Europaeischewerte.info/fileadmin/templates/Documents/ewdef-en.pdf 18.10.2020. <https://www.britannica.com/topic/Roman-law> 18.10.2020.
- https://www.jstor.org/stable/3306244?seq=1#metadata_info_tab_contents 18.10.2020.
- Krivokapić, Nataša (2016), Demokratija – definisanje i karakteristike, 30-35. [www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic, %20 Demokratija%20...](http://www.socioloskaluca.ac.me/pdf26/krivokapic,%20Demokratija%20...) PDF 21.10.2020.
- Lukić, Radomir (1963): *Uvod u pravo*, Izdanje Saveza udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd
- Marković, Ratko (2009): *Ustavno pravo*, Službeni glasnik, Beograd.
- Orlović, Slaviša, Klasična i savremena shvatanja demokratije, 2008. <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1820-670008020470> 21.10.2020
- Radovanović, Snežana (2009), *Sloboda stvaranja*, master rad, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.

FREE CITIZENS, DEMOCRACY – ASSUMPTIONS OF THE APPLICATION OF ROMAN LAW

Abstract: *Majority of the nowadays societies consider that spreading of democracy, rather than limitation of state power, preserves freedom. This idea is in the contrary to antic idea of freedom as the essence of human being and its highest value. By such an idea, the society will be preserved from negative tendencies like democratic despotism (glorifying power and authority as well as concentration of power in the hands of the leader), and decline of the highest values in global society. In antic polis ius civile used to be applied to free citizens only, rather than strangers, being slaves. As slaves, strangers had no any right recognised, and were acquired like any other property. Slavery in Roman empire was considered as normal phenomena and was also approved mostly by social and biologic reasons. Ius gentium was, however, by spreading Empire to provinces, applied to both citizens and strangers. Antic polis produced direct democracy, being ruling of the people, which was duty as well as the privilege of the free citizens, thus, the priority were public obligations. Nowadays, however, democracy is considered individually, as a protection of individual, its property and private life.*

Keywords: *freedom, Roman citizen, democratic despotism, slavery, contemporary democracy.*